

1(27)
2013

PRZEGLĄD
EUROPEJSKI

Małgorzata Mizerska-Wrotkowska

Uniwersytet Warszawski, Instytut Europeistyki, WDiNP

Polityka zagraniczna Hiszpanii w latach 1833-1914

1. Hiszpania w stosunkach międzynarodowych za panowania Izabeli II (1833-1868)

Izabela II zasiadła na tronie Hiszpanii na mocy dekretu wydanego w 1832 r. przez swego ojca – Ferdynanda VII. Dekret ten przedłużył sankcję pragmatyczną Karola IV (z 1789 r.) przyznającą kobietom prawo do dziedziczenia tronu. W ten sposób Ferdynand VII pozbawił tronu swego brata – Don Carlosa, a to przyczyniło się do wybuchu tzw. wojen karlistowskich. W momencie śmierci Ferdynanda VII Izabela miała trzy lata, więc do czasu uzyskania przez nią pełnoletniości (według ówczesnych zasad – w wielu trzynastu lat, tj. w 1843 r.) królową regentką mianowano jej matkę – Marię Krystynę. Ciałem doradczym królowej była Rada Rządowa (*Consejo de Gobierno*)¹.

W analizowanym okresie J.B. Vilar dzieli politykę zagraniczną Hiszpanii na pięć etapów: 1) subordynacji – 1834-1839 (uzależnienie od Francji i Wielkiej Brytanii w ramach tzw. *Cuádruple Alianza*); 2) ożywienia – 1840-1847 (po załamaniu sojuszu z Francją i Wielką Brytanią Hiszpania pragnie realizować politykę zagraniczną na własną rękę); 3) aktywności międzynarodowej – 1848-1863 (po uznaniu rządów Izabeli II przez Austrię, Prusy i Watykan, Hiszpania podejmuje kilka interwencji międzynarodowych, które nie wpływają jednak znacznie na podwyższenie jej prestiżu w relacjach międzypaństwowych); 4) wycofania – 1864-1868 (w ostatnim okresie rządów Izabeli II Hiszpanię nękały problemy wewnętrzne); 5) dyskredytacji – 1869-1874 (Hiszpania traci ostatecznie status średniej potęgi – *potencia media*)².

¹ M. Tuñón de Lara, *Schyłek starego reżimu i utworzenie liberalnego państwa burżuazyjnego*, [w:] *Historia Hiszpanii*, M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Baruque, A. Domínguez Ortiz (red.), Kraków 1997, s. 411.

² J.B. Vilar, *España en la Europa de los nacionalismos: entre pequeña nación y potencia media (1834-1874)*, [w:] *La política exterior de España (1800-2003)*, J.C. Pereira (red.), Barcelona 2003, s. 405.

1.1. Czterostronny Sojusz (*Cuádruple Alianza*)

Polityka wewnętrzna ówczesnej Hiszpanii miała znaczny wpływ na jej postrzeganie na arenie międzynarodowej. Monarchie absolutne, takie jak: Austria, Prusy czy Rosja nie uznały ani sukcesji Izabeli II, ani liberalnego rządu. W konsekwencji Hiszpania zerwała swoje relacje ze Świętym Przymierzem. Mogła teraz liczyć jedynie na wsparcie Francji, w której w wyniku rewolucji lipcowej z 1830 r. powstała monarchia konstytucyjna oraz Wielkiej Brytanii. Hiszpanii zależało też na porozumieniu z Portugalią i na wyrażeniu przez nią zgody na wkroczenie hiszpańskich wojsk celem rozprawienia się z Don Carlosem. Ostatecznie w 1834 r. udało się zawrzeć czterostronny sojusz (tzw. *Cuádruple Alianza*) między Hiszpanią, Francją, Wielką Brytanią i Portugalią³. Hiszpania liczyła na pomoc sojuszników w rozwiązaniu problemów wewnętrznych (wojny karlistowskie), jednak nie doczekała się znaczącego wsparcia. Została natomiast objęta rodzajem francusko-brytyjskiej kurateli, opierającej się na trzech przesłankach: politycznej (zaprowadzenie liberalnego i konstytucyjnego ładu), gospodarczej (wykorzystanie hiszpańskiego rynku zbytu oraz możliwości lokowania tam kapitału) oraz strategicznej (kontrola kluczowych szlaków morskich: przez Cieśninę Gibraltarską, a także z Marsylii do Algieru)⁴.

Jednak w 1840 r. Francja i Wielka Brytania przestały zajmować podobne stanowiska również w sprawie Hiszpanii. Francja zadeklarowała poparcie umiarkowanemu odłamowi liberałów (tzw. *moderados*) z Francisco Martínezem de la Rosa na czele, natomiast Wielka Brytania – tzw. *progresistas*, reprezentowanym przez Juana de Dios Álvareza Mendizábala. Francja chciała, aby Hiszpania stała się częścią „Ligii Burbonów”, na co w żadnym wypadku nie mogła zgodzić się Wielka Brytania. Oba państwa podjęły więc walkę o zaaranżowanie korzystnego dla siebie ożenku Izabeli II. W tych staraniach klęskę poniosła dyplomacja brytyjska. Izabela II wyszła za hiszpańskiego księcia – Franciszka de Asís Burbona, a jej siostra Ludwika Fernanda – za Antoniego Orleańskiego, syna króla Francji Ludwika Filipa I. Jednak wydarzenia rewolucyjne we Francji (rewolucja lutowa 1848 r.) wpłynęły na rozluźnienie sojuszu Hiszpanii z tym państwem. Podobnie, przesadny interwencjonizm Wielkiej Brytanii w hiszpańskie sprawy wewnętrzne doprowadził do zerwania stosunków dyplomatycznych z tym państwem. Jednocześnie nastąpił zwrot w relacjach z konserwatywnymi potęgami: Austrią i Prusami, które uznały Izabelę II za prawowitą władczynię Hiszpanii⁵.

1.2. Relacje z Ameryką Łacińską i Stolicą Apostolską

Ważnym aspektem działalności zagranicznej Hiszpanii w tamtym czasie były również jej relacje z dawnymi koloniami w Ameryce. Liberalny rząd zdecydował

³ Zob. F. Olivié, *La herencia de un Imperio roto*, Madrid 1999, s. 159-175.

⁴ *Ibidem*, s. 177-212.

⁵ J.B. Vilar, *España en la Europa...*, *op.cit.*, s. 407-408.

się na uznawanie *de iure* nowych republik i zawieranie z nimi układów o pokoju i przyjaźni⁶. W tamtym czasie Hiszpanii pozostało już niewiele terytoriów zależnych: Baleary, Wyspy Kanaryjskie, enklawy w północnej Afryce, Kuba, Portoryko, część Santo Domingo oraz Filipiny, Karoliny, Mariany i Palau. Wielka Brytania i Stany Zjednoczone, obserwując słabnącą zdolność obronną Hiszpanii, zaczęły interesować się niektórymi z tych obszarów.

Bardzo niedobrze układały się w tamtym okresie relacje ze Stolicą Apostolską. Miały na to wpływ: działania hiszpańskich władz (m.in. likwidacja mniej liczebnych zakonów – tzw. *exclaustración*, wyprzedaż dóbr pokościelnych – tzw. *desamortización*), a także wsparcie przez środowiska kościelne karlistów oraz brak uznania przez papieża Grzegorza XVI legalności władzy Izabeli II jako prawowitej monarchini Hiszpanii. Bardzo napięta sytuacja doprowadziła do zerwania stosunków dyplomatycznych. Relacje uległy zmianie za Piusa IX. Wtedy to hiszpański ambasador, Francisco Martínez de la Rosa, pomógł papieżowi zorganizować ucieczkę z ogarniętego rewolucją Rzymu. Ponadto Hiszpania wysłała na pomoc papieżowi liczący 5 tys. żołnierzy oddział pod wodzą Ferdynanda Fernández de Córdoba. Ostatecznie, w 1851 r. doszło do zawarcia konkordatu, który regulował relacje Hiszpanii ze Stolicą Apostolską aż do 1953 r. Na mocy tego dokumentu papież zapewnił Hiszpanii patronat Kościoła, uznał legalność sprzedaży ziem odebranych w ramach sekularyzacji oraz zaakceptował liberalny ustrój państwa. Hiszpania natomiast zapewniła Kościołowi opiekę i finansowanie oraz ponownie przyznała prawo do nabywania własności. W ten sposób Kościół katolicki odzyskał prawną i materialną podstawę działalności w Hiszpanii⁷.

1.3. Wzmocnienie pozycji Hiszpanii na arenie międzynarodowej

Od 1851 r. obserwujemy wzmocnienie międzynarodowej pozycji Hiszpanii. Składają się na to przede wszystkim: stabilizacja wewnętrzna, zawarcie stosunków dyplomatycznych z wieloma państwami oraz polepszenie sytuacji gospodarczej państwa. W tym czasie Hiszpania zdecydowała się na liczne zagraniczne ekspedycje zbrojne. Interwencja we francuskim Kochinchinie (część dzisiejszego Wietnamu) w latach 1857-1863, na którą wojska hiszpańskie wyruszyły z Filipin, była spowodowana zabójstwem katolickich misjonarzy oraz uwięzieniem hiszpańskiego zakonnika. Dzięki wyprawie Hiszpania chciała zyskać własny port handlowy w tamtych rejo-

⁶ Układy o pokoju i przyjaźni Hiszpania zawarła kolejno z: Meksykiem (1836), Ekwadorem (1841), Chile (1844), Wenezuelą (1845), Kostaryką i Nikaraguą (1850), Republiką Dominikaną (1855), Argentyną (1859) i Boliwią (1861).

⁷ J.C. Pereira, *Introducción al estudio de la política exterior de España (siglos XIX y XX)*, Madrid 1983, s. 121-127; M. Tuñón de Lara, *Moderantyzm i interesy. Państwo centralistyczne (1844-1854)*, [w:] *Historia Hiszpanii*, M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Baroque, A. Domínguez Ortiz (red.), *op. cit.*, s. 442; J.B. Vilar, *España en la Europa...*, *op. cit.*, s. 409; zob też: F. Suárez, *La polémica en torno al convenio de 1845 entre el estado español y la Santa Sede*, [w:] *Las relaciones internacionales en la España contemporánea*, J.B. Vilar (red.), Murcia 1989, s. 185-198.

nach (na wzór portugalskiego Makao). Okazało się jednak, że nie było to najbardziej właściwe posunięcie: za wsparcie Napoleona III w jego kolonii Hiszpania nie odniosła żadnych korzyści. Na prośbę Francji Hiszpania uczestniczyła jeszcze w jednej ekspedycji – do Meksyku (1861-1862). Celem wyprawy stało się ustanowienie na tamtych terenach monarchii z Maksymilianem Habsburgiem na czele. Oddziały hiszpańskie wycofały się jednak na Kubę, gdy okazało się, że operacja ta nie ma szans na powodzenie⁸.

Kolejnymi przejawami ożywienia hiszpańskiej działalności na arenie międzynarodowej były: zakończona fiaskiem ekspedycja, której celem stała się rekolonizacja Santo Domingo (1861), wojna z Chile, Ekwadorem i Peru (1863-66), wyprawa kolonizacyjna nad Zatokę Gwinejską⁹ (1856) oraz zwycięska wojna z Marokiem (1859-1860), w wyniku której Hiszpania uzyskała m.in. kontrybucję wojenną, a także terytorium wokół faktorii Santa Cruz de Mar Pequeña (Sidi Ifni)¹⁰. Powyższe ekspedycje świadczą o determinacji Hiszpanii w odzyskaniu dawnej potęgi na arenie międzynarodowej. W praktyce okazały się jednak działaniami chaotycznymi, pozbawionymi klarownych celów i strategii. Cena tego chwilowego i ulotnego umocnienia pozycji Hiszpanii w stosunkach międzynarodowych była nieproporcjonalnie wysoka. Bezmyślnie wszczęte ekspedycje poskutkowały znacznymi obciążeniami finansowymi dla budżetu państwa oraz liczonymi w dziesiątkach tysięcy stratami w ludziach.

2. Relacje zewnętrzne Hiszpanii od detronizacji Izabeli II do upadku Pierwszej Republiki (1868-1874)

2.1. Rewolucja wrześniowa i dojście do władzy Amadeusza I

Rewolucja z 1868 r. (tzw. *La Gloriosa* lub *La Septembrina*) i detronizacja Izabeli II wzbudziły duże zainteresowanie za granicami kraju. Europejskie rządy, podkreślając zasadność polityki nieinterwencji w wewnętrzne sprawy innego państwa, przyjęły początkowo postawę wyczekującą. Jednak już po miesiącu (w październiku 1868 r.) za przykładem Stanów Zjednoczonych, które jako pierwsze uznały nowe władze, podobne stanowisko zajęły: Portugalia, Francja, Włochy, Austria, Belgia, Prusy. Podobnie postąpiło wiele państw Ameryki Łacińskiej. Jedynie Wielka Brytania i Stolica Apostolska wstrzymały się od uznania. Pierwsze z nich – z uwagi na

⁸ Maksymilian Habsburg został cesarzem Meksyku w 1864 r., jednak już w 1867 został schwytyany i rozstrzelany.

⁹ Terytoria położone nad Zatoką Gwinejską (dzisiejsza Gwinea Równikowa) zostały scedowane Hiszpanii przez Portugalię w 1778 r. na mocy traktatu z El Pardo. Na temat hiszpańskiej eksploatacji Gwinei Równikowej zob.: T. Pereira Rodriguez, *El factor trabajo en la explotación española de los territorios del Golfo de Guinea: liberianos en Fernando Poo durante el primer tercio del siglo XX*, [w:] *Las relaciones internacionales...*, J.B. Vilar (red.), *op.cit.*, s. 269-285.

¹⁰ J.C. Pereira, *Introducción al estudio...*, *op. cit.*, s. 128-130; M. Tuñón de Lara, *Moderantyzm i interesy...*, *op.cit.*, s. 459-460; J.B. Vilar, *España en la Europa...*, *op. cit.*, s. 413-417.

swą tradycyjną politykę wyczekiwania, a drugie – chcąc poznać strategię nowego rządu wobec Kościoła¹¹.

W 1869 r. uchwalono konstytucję. Z jej postanowień wynikało, że Hiszpania pozostanie monarchią. Pierwotnie tron zaproponowano Leopoldowi Hohenzollernowi, którego kandydaturę forsował Otto von Bismarck. Jednak na skutek sprzeciwu Francji wycofał on swoją kandydaturę¹². Ostatecznie na króla Hiszpanii wybrano Amadeusza Sabaudzkiego – syna króla Włoch Wiktora Emanuela. Decyzja ta, pozytywnie przyjęta przez większość państw, spotkała się jednak ze sprzeciwem Prus i była bezpośrednią przyczyną wojny prusko-francuskiej. Stolica Apostolska również nie uznała nowych władz. Za panowania Amadeusza I bardzo wyraźne były tendencje separatystyczne Kuby, której eksport do Stanów Zjednoczonych trzykrotnie przewyższał ten do Hiszpanii. Stany Zjednoczone z jednej strony potajemnie popierały powstańców, z drugiej – ponawiały chęć nabycia wyspy za pieniądze. Propozycje te jednak były przez Hiszpanię odrzucane.

W konflikcie prusko-francuskim Hiszpania, za radą Wielkiej Brytanii, mimo prób zawiązania sojuszu podejmowanych przez obie strony konfliktu, pozostała neutralna. Porażka Francji w wojnie oraz jej zbliżenie z Wielką Brytanią spowodowały izolację Hiszpanii na arenie międzynarodowej¹³.

2.2. Pierwsza Republika Hiszpańska

W lutym 1873 r., po abdykacji Amadeusza Sabaudzkiego, powstała w Hiszpanii Pierwsza Republika. Stany Zjednoczone i Szwajcaria¹⁴ uznały od razu nowe państwo. Włochy i Austria, kultywujące politykę legitymizmu europejskiego, nie ufały nowym władzom i potajemnie liczyły na restaurację monarchii i objęcie tronu przez Don Carlosa. Francja także nie była przychylna nowemu rządowi, jednak ostatecznie zdecydowała się na uznanie republiki. Wielka Brytania wykorzystała sytuację i wynegocjowała korzystny dla siebie traktat handlowy. Niemcy natomiast, początkowo planujące większe zaangażowanie w sprawę Hiszpanii, ostatecznie zrezygnowały z tego pomysłu i uznały nowe władze. Relacje Stolicy Apostolskiej z republikańskim rządem układały się różnie.

Za czasów Pierwszej Republiki, która przetrwała niewiele ponad 22 miesiące, rozwinęła się hiszpańska myśl republikańska. Pierwszy prezydent republiki – Francisco Pi y Margall – wybiegł nawet w swych rozważaniach poza sprawy krajowe i lansował pomysł utworzenia Stanów Zjednoczonych Europy.

¹¹ Na temat skutków rewolucji wrześniowej zob. F. Oliví, *La herencia...*, *op.cit.*, s. 215-233.

¹² Zob. J. Rubio, *El tránsito del siglo XIX al XX. Del desastre de 1898 al principio del reinado de Alfonso XIII*, Madrid 2011, s. 1046-1093.

¹³ J.C. Pereira, *Introducción al estudio...*, *op. cit.*, s. 132-136; J. Rubio, *El tránsito...*, *op.cit.*, s. 1093-1105.

¹⁴ Na temat wcześniejszych relacji hiszpańsko-szwajcarskich zob.: J. Martínez Mercader, *Las relaciones diplomáticas durante la regencia de Espartero (1840-1843)*, [w:] *Las relaciones internacionales...*, J.B. Vilar (red.), *op.cit.*, s. 165-183.

W omawianym okresie doszło do kolejnej (trzeciej) wojny karlistowskiej, podczas której zwolenników Don Carlosa poparła Francja i europejskie kręgi legitymistyczne. Ważne kroki poczyniono też w kwestii zniesienia niewolnictwa w Hiszpanii i jej koloniach. W 1873 r. Kortezy przyjęły ustawę o zniesieniu niewolnictwa i wyzwoleniu niewolników w Portoryko¹⁵. Na Kubie trwała tzw. wojna dziesięcioletnia (*guerra de los diez días, guerra de Cuba, guerra grande*). Przy tej okazji doszło też do napięć w relacjach ze Stanami Zjednoczonymi. Punktem kulminacyjnym stała się sprawa statku „Virgilius”, którym (po odkupieniu od Amerykanów) kubańscy rewolucjoniści transportowali dostawy dla powstańców. Po zajęciu statku przez Hiszpanów i decyzji o straceniu pięćdziesięciu trzech pasażerów, Hiszpania i USA stanęły na krawędzi wojny. Jednak na podstawie dwustronnego porozumienia, Hiszpania zgodziła się m.in. na uwolnienie ocalałych pasażerów i oddanie statku¹⁶.

Reasumując, należy stwierdzić, że w analizowanym okresie Hiszpania nie odegrała znaczącej roli na arenie międzynarodowej, choć udało jej się zachować *status quo* oraz integralność terytorialną. Zdaniem J.B. Vilara było to spowodowane sytuacją wewnętrzną i zewnętrzną, w jakiej się znalazła. Podobnie jak ówczesne państwa: Portugalia, Niderlandy czy Dania, Hiszpania cierpiała na niedobór potencjału dyplomatycznego, ekonomicznego i wojskowego. Polityka zagraniczna państwa nie była w centrum zainteresowania ani władzy, ani elity intelektualnej. Trudności z utrzymaniem terytorialnego *status quo* wynikały z czterech przesłanek: osłabienia państwa, rozproszenia kolonii w różnych częściach świata, braku spójnej i perspektywicznej polityki kolonialnej oraz coraz bardziej widocznego zainteresowania hiszpańskimi koloniami innych państw. Vilar posuwa się nawet do stwierdzenia, że w tamtym czasie Hiszpania była bardziej „amerykańska” niż „europejska”. Państwo rzeczywiście nie przyłączało się do sojuszy, w konfliktach zachowywało neutralność, a inicjowane przez nie kampanie miały miejsce (z wyjątkiem Maroka) z dala od Europy¹⁷.

3. Polityka zagraniczna Hiszpanii po Restauracji Burbonów (1875-1914)

Restauracja Burbonów w Hiszpanii położyła kres Pierwszej Republice Hiszpańskiej¹⁸. Dość szybko państwa europejskie uznały Alfonsa za prawowitego króla

¹⁵ Kuba doczekała się podobnych rozstrzygnięć dopiero w 1880 r.

¹⁶ J.C. Pereira, *Introducción al estudio...*, *op. cit.*, s. 136-138; zob też: L. Álvarez Gutierrez, *Un informe de la Marina Alemana sobre la cuestión de Cuba, en 1873*, [w:] *Las relaciones internacionales...*, J. B. Vilar (red.), *op.cit.*, s. 201-210.

¹⁷ J.B. Vilar, *España en la Europa...*, *op.cit.*, s. 402-403, 419; J.B. Vilar, *Las relaciones internacionales de la España isabelina: precisiones conceptuales y anotaciones bibliográficas (1833-1868)*, [w:] *Las relaciones internacionales...*, J. B. Vilar (red.), *op. cit.*, s. 53.

¹⁸ Na temat polityki zagranicznej Hiszpanii w okresie restauracji Burbonów zob.: J.U. Martínez Carreras, *La política exterior española durante la Restauración, 1875-1931*, [w:] *Las relaciones internacionales...*, J.B. Vilar (red.), *op.cit.*, s. 79-99. Na temat polityki zagranicznej Hiszpanii w latach 1875-1914 zob.: R. de la Torre del Río, *Recogimiento, crisis del 98 y nueva orientación internacional (1875-1914)*, [w:] *La política exterior...*, J.C. Pereira (red.), *op.cit.*, s. 421-435.

Hiszpanii: 16 lutego 1875 r. zrobiły to Portugalia i Rosja, 17 lutego – Austria i Francja, 26 lutego – Wielka Brytania, a 3 maja – Watykan.

3.1. Regencja Marii Krystyny Habsburg¹⁹

Architektami hiszpańskiej polityki zagranicznej w analizowanym okresie byli kolejno: konserwatysta Antonio Cánovas del Castillo²⁰ (do 1885 r.) i liberał Segismundo Moret. Cánovas stworzył koncepcję „wycofania” (*recogimiento*) w polityce zagranicznej Hiszpanii, która, wcielona w życie, przesądziła o hiszpańskiej neutralności. W trakcie sprawowania funkcji premiera postawił sobie trzy zasadnicze cele: ugruntowanie władzy Burbonów, zaprowadzenie porządku publicznego i ocalenie hiszpańskich posiadłości zamorskich.

3.1.1. Relacje z państwami Trójprzymierza i Portugalią

Jednym z pierwszych posunięć Cánovasa, w ramach polityki zagranicznej, było zawarcie porozumienia z Niemcami, które za rządów Otto von Bismarcka stały się nową europejską potęgą. Układ zawarty 31 grudnia 1877 r., choć gwarantował niemieckie poparcie dla nowej władzy królewskiej, nie oznaczał formalnego sojuszu między Hiszpanią a Niemcami. Nie zależało na nim bowiem żadnej ze stron: Niemcom, dlatego że sojusz z państwem o niewielkiej sile oddziaływania na arenie międzynarodowej nie wiązał się z dużymi korzyściami; dla Hiszpanii natomiast niezawieranie tego sojuszu wpisywało się w kultywowaną wówczas politykę neutralności. Jednocześnie załamaniu uległ „sojusz iberyjski” (*iberismo*) z Portugalią, na rzecz tzw. *africanismo*, polegającego przede wszystkim na zbliżeniu z Marokiem. W tamtym czasie powstało wiele stowarzyszeń i organizacji zajmujących się badaniem Afryki i organizowaniem wypraw na ten kontynent²¹.

Segismundo Moret (minister spraw zagranicznych w rządzie Práxedesa Mateo Sagasty od 1885 r.) starał się wyrwać Hiszpanię ze swoistej izolacji międzynarodowej. W 1887 r. państwo to przyłączyło się do Trójprzymierza – porozumienia zawartego przez Włochy, Niemcy i Austro-Węgry. Hiszpania prowadziła w tej sprawie negocjacje z Włochami, a informacje o przystąpieniu do porozumienia nie była znana opinii publicznej aż do 1906 r. W 1892 r. Moret podjął próbę doprowadze-

¹⁹ Maria Krystyna Habsburg sprawowała regencję w Hiszpanii po śmierci swojego męża Alfonsa XII: przez pięć miesięcy przed urodzeniem oraz w okresie małoletniości syna – Alfonsa XIII (w latach 1885-1902).

²⁰ Zob. L. Meléndez, *Cánovas y la política exterior española*, Madrid 1944; J. Rubio, *El tránsito...*, *op.cit.*, s. 1111-1146.

²¹ Do tych organizacji należy zaliczyć: Madryckie Stowarzyszenie Geograficzne (*Sociedad Geográfica de Madrid*) zainicjowane w 1876 r. przez Francisco Coello; Hiszpańskie Stowarzyszenie Eksploracji Afryki (*Asociación Española para la Exploración de África* – 1877); Unię Hiszpańsko-Mauretańską z siedzibą w Grenadzie (*Unión Hispano-Mauritana*); Hiszpańskie Stowarzyszenie Afrykanistów i Kolonialistów (*Sociedad Española de Africanistas y Colonialistas*), Towarzystwo Geografii Handlowej (*Sociedad de Geografía Mercantil*).

nia do zawarcia traktatu handlowego z Niemcami. Jednak starania te nie przyniosły rezultatu²².

3.1.2. Tzw. Katastrofa roku 1898 (*Desastre de 98*)

Już na początku lat 90. XIX wieku pojawiły się zwiastuny zmierzchu imperium kolonialnego Hiszpanii. Posiadłościami hiszpańskimi w Afryce interesowała się Francja. Obszar ten wymagał też częstych interwencji wojskowych. Po zakończeniu Wojny Dziesięcioletniej w 1878 r. na Kubie rozpoczęła się „mała wojna” (*guerra chiquita, guerra chica* lub *guerra pequeña*), a zaraz potem wybuchło powstanie José Martíego (1895). Rok później, w 1896 r., Filipinami wstrząsnęło powstanie. W takich okolicznościach doszło do tzw. katastrofy roku 1898 (*desastre de 98*), czyli utraty reszty posiadłości kolonialnych²³. Po przegranej wojnie ze Stanami Zjednoczonymi²⁴, na podstawie Traktatu paryskiego z 10 grudnia 1898 r., Hiszpania utraciła na rzecz USA Kubę, która stała się amerykańskim protektoratem. USA przejęły również za 20 milionów dolarów Portoryko oraz Filipiny i wyspę Guam. Dodatkowo, na podstawie traktatu z 30 lutego 1899 r., Hiszpania sprzedała Niemcom za 25 milionów marek Karolinę z Palau oraz Mariany Północne. Ostatnie posiadłości na archipelagu filipińskim Hiszpania sprzedała Stanom Zjednoczonym za 100 tys. dolarów, na mocy układu z 7 listopada 1900 r.²⁵

Rok 1898 jest prawdziwą cezurą w polityce zagranicznej Hiszpanii. Państwo wkroczyło w XX w. „pokonane militarnie, poniżone dyplomatycznie podczas negocjacji pokojowych i całkowicie osamotnione na arenie międzynarodowej” [przeł. MMW]²⁶.

²² J.C. Pereira, *Introducción al estudio...*, *op.cit.*, s. 138-143.

²³ Zob. Ch.T. Powell, *Las relaciones exteriores de España, 1898-1975*, [w:] *Las relaciones exteriores de la España democrática* R. Gillespie, F. Rodrigo, J. Story (red.), Madryt 1995, s. 25-28; R. Pardo, *La política norteamericana*, [w:] *La política exterior de España en el siglo XX*, F. Portero (red.), Madryt 2003, s. 13-20.

²⁴ Stany Zjednoczone doprowadziły do interwencji na Kubie w trzech etapach: 1) w 1897 r. rząd tego państwa skierował do hiszpańskich władz noty dyplomatyczne, w których domagał się złagodzenia metod walki z powstańcami na wyspie; 2) następnie przedstawiono hiszpańskiej regentce Marii Krystynie ultimatum, w którym zagrożono interwencją, gdy Hiszpania nie zgodzi się na sprzedaż wyspy za 300 milionów dolarów; 3) bezpośrednim pretekstem do interwencji był wybuch na amerykańskim okręcie wojennym „Maine”, o który USA oskarżyło Hiszpanię.

²⁵ J.C. Pereira, *Introducción al estudio...*, *op.cit.*, s. 143-147; Na temat polityki zagranicznej Hiszpanii w latach 1899-1914 zob.: C. Robles Muñoz, *La política exterior de España. Una política mediterránea, occidental y de Paz (1899-1905)*, Madryt 2006; C. Robles Muñoz, *La política exterior de España. Junto a las naciones occidentales (1905-1914)*, Madryt 2006. Na temat hiszpańskich oraz brytyjskich interesów na Pacyfiku pod koniec XIX w. zob.: R. de la Torre del Río, *En torno al 98. Ingleses y españoles en el Pacífico*, [w:] *Las relaciones internacionales...*, J.B. Vilar (red.), *op.cit.*, s. 211-222.

²⁶ A. Niño, *Política de alianzas y compromisos coloniales para la «regeneración» internacional de España, 1898-1914*, [w:] *La política exterior de España en el siglo XX*, J. Tusell, J. Avilés, R. Pardo (red.), Madryt 2000, s. 42. Na temat kontekstu międzynarodowego, wewnętrznych wydarzeń z 1898 r. oraz pierwszego okresu panowania Alfonsa XIII zob.: J. Rubio, *El tránsito...*,

3.2. Rządy Alfonsa XIII do wybuchu I Wojny Światowej

W 1902 r. władzę w Hiszpanii przejął od swej matki regentki Alfons XIII. Hiszpania w tym okresie przeżywała reorientację polityki zagranicznej: po utracie kolonii w Ameryce i Azji zaczęła bardziej angażować się w sprawy bezpośrednio związane ze swym sąsiedztwem²⁷. Stała się swoistą euroafrykańską potęgą, której środek wyznaczała Cieśnina Gibraltarska²⁸. Głównymi obszarami zainteresowania Hiszpanii stały się Europa oraz Afryka, gdzie obecne były również wpływy innych mocarstw: Francji (chcącej powiększyć swoje wpływy w Afryce Północnej) i Wielkiej Brytanii (dla której północne wybrzeże Afryki z Tangerem było szczególnie ważne z uwagi na bliskość Gibraltaru)²⁹. Zainteresowanie hiszpańskie w Afryce skoncentrowało się na Maroku³⁰.

Przez dziesięć lat od objęcia tronu przez Alfonsa XIII mocarstwa europejskie prowadziły intensywne negocjacje w sprawie Maroka. W 1902 r. Hiszpania, z uwagi na obawę negatywnej reakcji Wielkiej Brytanii, nie podpisała jednak uzgodnionego układu z Francją w sprawie podziału stref wpływów w tym państwie³¹. W tej sytuacji Francja i Wielka Brytania zawarły 8 kwietnia 1904 r. odrębne porozumienie. Na jego mocy doszło do podziału stref wpływów w Afryce: zabezpieczając interesy brytyjskie w Egipcie i francuskie w Maroku. Uznano jednak zasadność roszczeń Hiszpanii do północnych wybrzeży afrykańskiego państwa. W tym samym roku Hiszpania zawarła układ z Francją, w którym oba państwa rozgraniczyły swe strefy wpływów w Maroku.

W centrum wydarzeń pojawił się jednak nowy gracz – Niemcy. Dążyły one do internacjonalizacji kwestii marokańskiej. Pod naciskiem tego państwa w 1906 r.

op.cit., s. 37-1034, 1147-1242; E. Moradiellos, *La política europea, 1898-1939*, [w:] *La política exterior...*, F. Portero (red.), *op.cit.*, s. 55-60. Na temat polityki zagranicznej Hiszpanii w latach 1898-1923 zob.: M.F. Marín Castán, *La política exterior española entre la crisis de 1898 y la dictadura de Primo de Ribera*, [w:] *La política exterior española en el siglo XX*, R. Calduch (red.), Madryt 1994, s. 19-46.

²⁷ Na temat kontekstu międzynarodowego w pierwszym okresie panowania Alfonsa XIII zob.: A. Niño, *Política de alianzas...*, *op.cit.*, s. 32-41.

²⁸ Hiszpańskie terytorium w tamtym czasie, oprócz obszaru lądowego na Półwyspie Iberyjskim, stanowiły: Baleary, Wyspy Kanaryjskie oraz afrykańskie enklawy: Chafarinas, Melilla, Peñón de Alhucemas, Peñón de Vélez de la Gómera, Ceuta, Santa Cruz del Mar, Pequeño Río de Oro, Islas de Fernando Poo, Annobon, Corisco, el Obey grande, el Obey chico i Río Muni (sześć ostatnich w Gwinei Równikowej).

²⁹ Przez Cieśninę Gibraltarską przechodziły też bardzo ważne w tamtym czasie szlaki komunikacyjne: Lizbona-Tanger-Gibraltar-Malta-Cypr-Suez (szlak łączący Wielką Brytanię z jej azjatyckim imperium) oraz Marsylia-Oran-Dakar (szlak łączący Francję z jej koloniami, na którym ważną rolę odgrywały również Baleary i Wyspy Kanaryjskie); A. Niño, *Política de alianzas...*, *op.cit.*, s. 42.

³⁰ Pojęcie *africanismo* nabrało teraz konkretnego kształtu i przekształciło się w termin *marroquismo*.

³¹ Na temat innych możliwych przyczyn odrzucenia traktatu pisze: A. Niño, *Política de alianzas...*, *op.cit.*, s. 55-57.

zorganizowano międzynarodową konferencję. Na mocy Traktatu z Algeciras zachowano *status quo* w Maroku. Państwo to zachowało niepodległość, a Francja i Hiszpania – swoje wpływy. Dla Hiszpanii Traktat dodatkowo oznaczał zbliżenie się do państw *Ententy* oraz swoistą „próbę ognia” dla nowej polityki zagranicznej opartej na zasadzie: „należy przyłączyć się do Wielkiej Brytanii i Francji, gdy państwa te są w sojuszu”³². Uzupełnieniem Traktatu była seria porozumień trójstronnych zawartych między Francją, Wielką Brytanią i Hiszpanią w 1907 r. (tzw. *Declaraciones de Cartagena* lub *Acuerdos Mediterráneos*). Wymienione państwa zgodziły się na zachowanie terytorialnego *status quo* w rejonie Cieśniny Gibraltarskiej, a także zobowiązały się do nieodstępowania ziem państwom trzecim oraz do przedsięwzięcia wspólnych środków zaradczych w razie prób obalenia ustalonego porządku³³.

W 1912 r.³⁴, po tzw. drugim kryzysie marokańskim z udziałem Niemiec³⁵, nastąpił przełom. Francja ogłosiła utworzenie swego protektoratu w Maroku (Traktat z Fezu). W tej sytuacji Hiszpania musiała zadbać o ochronę własnych posiadłości na tym obszarze. Na podstawie wynegocjowanego z Francją porozumienia objęła swym protektoratem (*Protectorado Español de Marruecos*) północne Maroko (z wyłączeniem Tangeru) oraz obszar Cabo Juby na południowym zachodzie³⁶. Efekt tego porozumienia nie był satysfakcjonujący dla Hiszpanii z co najmniej trzech powodów. Po pierwsze, terytorium hiszpańskie w Maroku zmniejszyło się w stosunku do stanu posiadania z 1904 r.; po drugie – w negocjacjach nie uczestniczył sułtan Maroka (wynik rozmów zależał więc tylko od dobrej woli Francji); po trzecie – Francja zarezerwowała sobie wyłączność na reprezentowanie interesów Maroka w jego relacjach zewnętrznych (art. 5 Traktatu z Fezu)³⁷.

Reasumując, przed I wojną światową Hiszpania wyszła z izolacji międzynarodowej, włączając się do międzypaństwowych negocjacji, zwłaszcza w regionie Afryki północnej i zachodniej. Państwo zachowało jednakże neutralność w sprawach euro-

³² *Ibidem*, s. 69.

³³ *Conferencia de Algeciras*, [w:] *Diccionario de relaciones internacionales y política exterior*, J.C. Pereira (red.), Barcelona 2008, s. 24. Zob też: E. Rosas Ledezma, *Las «Declaraciones de Cartagena» (1907): significación en la política exterior de España y repercusiones internacionales*, „Cuadernos de historia moderna y contemporánea” 2/1981, s. 213-230; A. Niño, *Política de alianzas...*, *op.cit.*, s. 70-77; F. Olivé, *La herencia...*, *op.cit.*, s. 252-253.

³⁴ W 1909 r. wizerunek Hiszpanii na świecie został nadzarpnięty w wyniku wydarzeń tzw. tragicznego tygodnia (*semana trágica*) w Barcelonie oraz stracenia Francesca Ferrera za wywołanie nielegalnego strajku.

³⁵ W zamian za zrzeczenie się wszelkich roszczeń do Maroka Francja oddała Niemcom obszar w regionie rzeki Kongo we Francuskiej Afryce Równikowej, który przyłączono do Kamerunu Niemieckiego.

³⁶ W 1946 r. wszystkie znajdujące się pod kontrolą Hiszpanii obszary w Afryce Zachodniej: Ifni, południową część hiszpańskiego protektoratu Maroka (Cabo Juby) oraz kolonie Seguia el Hamra y Río de Oro włączono do Hiszpańskiej Afryki Zachodniej (*África Occidental Española*). W 1958 r. Hiszpańska Afryka Zachodnia przestała istnieć: Cabo Juby włączono do Maroka, a Seguia el Hamra y Río de Oro (pod łączną nazwą Sahara Hiszpańska) oraz Infi stały się prowincjami zamorskimi Hiszpanii.

³⁷ A. Niño, *Política de alianzas...*, *op.cit.*, s. 84.

pejskich. W tym okresie Hiszpania zbliżyła się też do Francji i Wielkiej Brytanii³⁸, a dzięki nim – do systemu zachodnich sojuszy. Zaniebanym kierunkiem polityki zagranicznej była natomiast Ameryka Łacińska, choć to właśnie w tamtym czasie intelektualiści i ludzie nauki zaczęli propagować ideę *hispanoamericanismo*³⁹.

Pewną nowością stało się bezpośrednie zaangażowanie Alfonsa XIII w realizację polityki zagranicznej państwa⁴⁰. Jedną z autorskich inicjatyw króla było złożenie w 1913 r. prezydentowi Francji – Raymondowi Poincaré – oferty sojuszu na wypadek wojny z Niemcami. Alfons XIII oferował Francji prawo do korzystania z hiszpańskich portów oraz infrastruktury kolejowej. W zamian za to oczekiwał zgody na interwencję w Portugalii, dla której pretekstem miała być chęć zapewnienia ochrony przed szerzącą się w tym państwie anarchią, po ogłoszeniu republiki w 1910 r. Francja, świadoma nikłej użyteczności hiszpańskiej infrastruktury transportowej i obawiająca się negatywnej reakcji Wielkiej Brytanii, nie przyjęła propozycji⁴¹.

Znaczącym utrudnieniem w prowadzeniu polityki zagranicznej w analizowanym okresie były częste zmiany rządów oraz ministrów spraw zagranicznych (*ministros de Estado*)⁴². Działalność zewnętrzna Hiszpanii stała się, po raz pierwszy na tak szeroką skalę, przedmiotem zainteresowania opinii publicznej⁴³. W tym czasie wykształciły się podstawy polityki zagranicznej Hiszpanii, które obowiązywały, ulegając jedynie drobnym modyfikacjom, do 1936 r., czyli do wybuchu wojny domowej⁴⁴.

Foreign Policy of Spain In the Years 1833-1914

Abstract

The aim of the article is to study the role of Spain on the international arena in the second half of the 19th century and beginning of the 20th century. The discussed research problems aim at answering the following questions: (1) How had the Spain's inner conflict, connected with the succession of Isabella II, influenced external rela-

³⁸ Namacalnym tego przejawem było małżeństwo króla z Wiktoria Eugenią de Battenberg, wnuczką królowej Wiktorii.

³⁹ *Ibidem*, s. 93, 94; Ch.T. Powell, *Las relaciones exteriores...*, *op.cit.*, s. 25-28.

⁴⁰ Niektórzy autorzy widzą w tym przejaw tzw. *regeneracionismo alfonsino* – chęci odbudowy pozycji międzynarodowej Hiszpanii po kryzysie roku 1898 (C. Seco Serrano, *Alfonso XIII y la diplomacia española de su tempo*, [w:] *Corona y diplomacia. La monarquía en la historia de las relaciones internacionales*, Madrid 1988).

⁴¹ A. Niño, *Política de alianzas...*, *op.cit.*, s. 87-88.

⁴² W latach 1898-1914 Hiszpania miała 25 rządów i 21 ministrów spraw zagranicznych. *Ibidem*, s. 39.

⁴³ J.C. Pereira, *Introducción al estudio...*, *op. cit.*, s. 148-154; A. Niño, *Política de alianzas...*, *op.cit.*, s. 46.

⁴⁴ A. Niño, *Política de alianzas...*, *op.cit.*, s. 32.

tions of the country?; (2) What international consequences had September Revolution and short reign of Victor Amadeus II of Sabauda brought?; (3) How had the international community responded to creation of the first Spanish Republic?; (4) What had the reorientation of Spanish Foreign Policy after the Catastrophe of 1898 depended on? The article was written using the method of references analysis and criticism, as well as comparative analysis of available, mainly Spanish, publications.

Keywords: *Spain, foreign policy, Isabella II, September Revolution, first Spanish Republic, The catastrophe of 1898, Alfonso XIII*

Streszczenie

Celem poniższego artykułu jest zbadanie roli, jaką odegrała Hiszpania na arenie międzynarodowej w drugiej połowie XIX w. oraz na początku wieku XX. Podjęto problemy badawcze, zmierzające do odpowiedzi na następujące pytania: (1) Jak konflikt wewnętrzny w Hiszpanii, związany z sukcesją Izabeli II, wpłynął na relacje zewnętrzne tego państwa?; (2) Jakie skutki międzynarodowe przyniosły Rewolucja Wrześniowa oraz krótkie panowanie Amadeusza Sabaudzkiego?; (3) Jak społeczność międzynarodowa zareagowała na utworzenie Pierwszej Republiki Hiszpańskiej?; (4) Na czym polegała reorientacja hiszpańskiej polityki zagranicznej po tzw. Katastrofie roku 1898? Przy pisaniu artykułu wykorzystano metody analizy i krytyki źródeł oraz analizę porównawczą dostępnych, głównie hiszpańskojęzycznych, publikacji.

Słowa kluczowe: *Hiszpania; polityka zagraniczna; Izabela II; Rewolucja Wrześniowa; Pierwsza Republika Hiszpańska; Katastrofa Roku 1898; Alfons XIII*